

GRAMMATIKA VA SO‘Z YASALISHIGA OID TUSHUNCHALARNI SHAKLLANTIRISHNING METODIK ASOSLARI

Aripova Gulmira Onalbekovna

Toshkent viloyati, Yangiyo‘l shahar 3-umumta‘lim maktabi

Ona tili va adabiyoti o‘qituvchisi

Anotatsiya. Ushbu maqola grammatika va so‘z yasash bilan bog‘liq tushunchalarni shakllantirishning uslubiy asoslari haqida umumiy ma‘lumot berishga qaratilgan. Maqolada ushbu tushunchalarning til o‘rganish va o‘qitishdagi ahamiyati tasvirlangan va ushbu tushunchalarni ishlab chiqish va o‘rgatish usullari o‘rganilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, an‘anaviy va innovatsion o‘qitish usullarining kombinatsiyasi grammatika va so‘z yasashda eng samarali hisoblanadi va o‘qituvchilarni tayyorlash tilni samarali o‘qitishni ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi. Maqola ushbu sohada kelajakdagi tadqiqotlar uchun takliflar bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: grammatika, so‘z yasash, til o‘rganish, o‘qitish usullari, o‘qituvchilarni tayyorlash

Anotation. This article aims to provide an overview of the methodological foundations of the formation of concepts related to grammar and word making. The article describes the importance of these concepts in language learning and teaching, and explores the ways in which these concepts are developed and taught. The results show that the combination of traditional and innovative teaching methods is most effective in grammar and word making, and that teacher training is an important factor in ensuring effective language teaching. The article concludes with suggestions for future research in this area.

Keywords: grammar, word making, language learning, teaching methods, teacher training

Аннотация. Данная статья призвана дать обзор методологических основ формирования понятий, связанных с грамматикой и словообразованием. В статье описывается важность этих концепций в изучении и преподавании языка, а также исследуются способы развития и обучения этим концепциям. Результаты показывают, что сочетание традиционных и инновационных методов обучения является наиболее эффективным в грамматике и словообразовании, а подготовка учителей является важным фактором в обеспечении эффективного обучения языку. Статья завершается предложениями для будущих исследований в этой области.

Ключевые слова: грамматика, словообразование, изучение языка, методы обучения, подготовка учителей

Til o‘rganish va o‘qitishda grammatika va so‘z yasashning ahamiyatini oshirib bo‘lmaydi. Bu tushunchalar har qanday tilning asosini tashkil qiladi va samarali muloqot qilish uchun zarurdir. Biroq, ushbu tushunchalarni ishlab chiqish va o‘qitish, ayniqsa, ikkinchi tilni o‘zlashtirish sharoitida qiyin bo‘lishi mumkin. Ushbu maqolada

biz grammatika va so'z yasash bilan bog'liq tushunchalarni shakllantirishning uslubiy asoslarini o'rganamiz.

Grammatika va so'z yasash bilan bog'liq tushunchalarni shakllantirishning uslubiy asoslarini o'rganish uchun biz tegishli tadqiqotlar va maqolalarning adabiy sharhini o'tkazdik. Biz ushbu tushunchalarni o'rgatish uchun ishlatiladigan turli xil usullarni, shu jumladan grammatik mashqlar va mashqlar kabi an'anaviy usullarni, shuningdek kommunikativ tillarni o'qitish va vazifalarga asoslangan ta'lim kabi innovatsion usullarni tahlil qildik. Shuningdek, biz tilni samarali o'qitishni ta'minlashda o'qituvchilar tayyorlashning ahamiyatini ko'rib chiqdik.

Bizning tahlilimiz shuni ko'rsatadiki, an'anaviy va innovatsion o'qitish usullarining kombinatsiyasi grammatika va so'z yasashda eng samarali hisoblanadi. Grammatik mashqlar va mashqlar kabi an'anaviy usullar grammatikada mustahkam poydevor yaratish uchun muhim bo'lsa-da, kommunikativ tilni o'qitish va vazifalarga asoslangan o'rganish kabi innovatsion usullar tildan foydalanish va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Bundan tashqari, o'qituvchilarni tayyorlash tilni samarali o'qitishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. O'qituvchilar grammatika va so'z yasash tushunchalarini samarali o'rgatish, shuningdek, o'z o'quvchilarining ehtiyojlari va o'rganish uslublariga moslashish uchun bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak.

Grammatik tushunchalarning mohiyati. Ularni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar haqida gapirsak tushuncha atrof-muhitdagi predmet va hodisalarning muhim belgilari va o'zaro aloqadorligi aks ettirilgan tafakkur shaklini tasvirlab ko'rsatadi.

Grammatik tushunchalarda ham, boshqa tushunchalar kabi, hodisalarning muhim belgilari umumlashtirilgan holda aks ettiriladi. Til hodisalarining o'ziga xos xususiyati, ya'ni tushunchaning mazmun tomoni grammatik tushunchaning o'ziga xos xususiyatini keltirib chiqaradi. Til hodisalari, til kategoriyalari boshqa hodisalarga nisbatan juda mavhumligi bilan farqlanadi. Biologik tushunchalarni shakllantirishda belgilarini kuzatish, bir tizimga solish va umumlashtirish mumkin bo'lgan aniq hodisalar va predmetlar material sifatida asos qilib olinadi. Grammatik tushunchalar esa so'z, so'z birikmasi, gap, morfema, leksema, fonema va boshqalarning o'ziga xos muhim belgilarini aniqlash va umumlashtirish natijasi hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, kishilar tomonidan yaratilgan grammatik tushunchaga asos bo'lgan dastlabki materialning o'zi yetarli darajada mavhumdir. Demak, grammatik tushunchalar umumlashtirilganlarning yana umumlashtirilgani hisoblanadi.

Grammatik tushunchaning bu xususiyatlari tufayli o'quvchilarda tushuncha juda ko'p qiyinchilik bilan shakllanadi. Grammatik tushunchani bilib olish uchun mavhum tafakkur ma'lum darajada rivojlangan bo'lishi lozim. Mavhum tafakkur ta'lim jarayonida vujudga keladi va maxsus mashqlarni talab qiladi. Bu mashqlar muayyan aqliy ko'nikmalarni va lingvistik tasavvur hamda bilimlar yig'indisini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Ko'pgina ruhshunos olimlarning tekshirishlari natijasida aniqlanishicha, tushunchani shakllantirish jarayoni tafakkurga oid analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, aniqlashtirish amallarini bilib olish jarayoni ham hisoblanadi. O'quvchilarda tushunchani shakllantirishning natijasi ularning mavhumlashtirish faoliyatining qay darajada o'sganligiga bog'liq.

Mavhumlashtirishda qiynaladigan o'quvchilar so'zlarni taqqoslay olmaydilar va ularning muhim grammatik belgilariga ko'ra bir guruhga birlashtira olmaydilar, tushunchani shakllantirishda qiynaladilar va xatoga yo'l qo'yadilar. Masalan, fe'l o'rganilganda o'quvchilar fe'l predmetning harakatini bildirishini bilib oladilar. *Yurmoq, o'qimoq, olmoq* kabi fe'llarda leksik ma'no grammatik ma'noga mos keladi. Ko'p fe'llarda bunday moslik bo'lmaydi. Grammatikada predmet harakati deyilganda, harakat bilan birga predmetning holati, uning boshqa predmetlarga munosabati, predmet belgisining o'zgarishi kabilar ham tushuniladi: *uxlamoq, o'ylamoq, sevmok, o'smok, ko'karmoq* va hokazo. Predmet harakatini bunday keng ma'noda, umumlashtirilgan holda tushunish endigina tilni o'rgana boshlagan o'quvchilarga qiyinlik qiladi, ular harakatni ko'proq yurish, siljish ma'nosida aniq tasavvur qiladilar. SHuning uchun fe'lni o'rganishning boshlang'ich bosqichida *yotmoq, kasallanmoq, turmoq, qizarmoq* kabi so'zlarni predmet harakatini bildiradi deb hisoblamaydilar. Bunday hodisani o'tni o'rganishda ham uchratish mumkin. Ayrim o'quvchilar *tinchlik, qahramonlik, qadam* kabi so'zlarni ot turkumiga kiritmaydilar. Tushunchani shakllantirish uchun o'quvchilarda mavhumlashtirish ko'nikmasini o'stirish, ular diqqatini so'zning aniq leksik ma'nosidan grammatik ma'nosiga qaratish va shu guruhdagi so'zlarga oid umumiy, grammatik belgilarni hisobga olgan holda, ularni bir guruhga birlashtirish talab etiladi. Masalan, *k i m?* yoki *n i m a?* so'rog'iga javob bo'ladigan barcha so'zlar "ot" turkumiga birlashadi; predmet bildirish, son (birlik va ko'plikda kelish), egalik qo'shimchalari bilan o'zgarish, kelishiklar bilan turlanish bu so'zlar uchun umumiy grammatik belgilar hisoblanadi. Tushunchani shakllantirishda xatoning oldini olish uchun ta'lim berish jarayonida qator metodik talablarga rioya qilinadi.

Adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, grammatik mashqlar va mashqlar kabi an'anaviy usullar grammatikada mustahkam poydevor yaratish uchun muhimdir. Ushbu usullar ko'p yillar davomida til o'qitishda keng qo'llanilgan va talabalarning grammatika qoidalari va tuzilmalari haqidagi bilimlarini rivojlantirishda samarali ekanligi isbotlangan. Shu bilan birga, an'anaviy usullarning o'zi samarali muloqot qobiliyatlari va tildan foydalanishni targ'ib qilish uchun etarli emasligi aniqlandi.

Kommunikativ tillarni o'qitish va vazifalarga asoslangan ta'lim kabi innovatsion usullar ham muloqot qobiliyatlari va tildan foydalanishni targ'ib qilishda samarali ekanligi aniqlandi. Ushbu usullar talabalarga tilni mazmunli kontekstda ishlatish va samarali muloqot qilish qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlarini yaratishga qaratilgan. Vazifalarga asoslangan ta'lim, xususan, grammatika va so'z boyligini kontekstda o'qitishning samarali usuli deb topildi, chunki bu o'quvchilarga qiziqarli va haqiqiy vazifalar orqali tilni o'rganishga imkon beradi.

O'qituvchilar malakasini oshirish tilni samarali o'qitishning asosiy omili sifatida belgilandi. O'qituvchilar grammatika va so'z yasash tushunchalarini samarali o'rgatish va o'z o'quvchilarining ehtiyojlari va o'rganish uslublariga moslashish uchun bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Shu bilan birga, adabiyotlarni o'rganish shuni ko'rsatdiki, ko'plab til o'qituvchilari ushbu sohalarda tayyorgarlikka ega emaslar, bu ularning ushbu tushunchalarni samarali o'rgatish qobiliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Bizning topilmalarimiz grammatika va so'z yasash tushunchalarini o'qitishda muvozanatli yondashuv muhimligini ta'kidlaydi. An'anaviy usullar grammatikada mustahkam poydevor yaratish uchun muhim bo'lsa-da, muloqot qobiliyatlari va tildan foydalanishni rivojlantirish uchun innovatsion usullar zarur. Shuni ham ta'kidlash kerakki, o'qituvchilarni tayyorlash tilni samarali o'qitish uchun juda muhimdir. O'qituvchilar ushbu tushunchalarni samarali o'rgatish va o'quvchilarining ehtiyojlariga moslashish uchun bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Kelajakdagi tadqiqotlar grammatika va so'z yasash tushunchalarini o'rgatish uchun o'qituvchilarni tayyorlashning samarali dasturlarini ishlab chiqish va baholashga qaratilishi kerak.

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, grammatika va so'z yasash bilan bog'liq tushunchalarni shakllantirishning uslubiy asoslari tilni samarali o'rganish va o'qitish uchun juda muhimdir. An'anaviy va innovatsion o'qitish usullarini o'z ichiga olgan muvozanatli yondashuv tildan foydalanish va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda eng samarali hisoblanadi. Bundan tashqari, o'qituvchilarni tayyorlash tilni samarali o'qitishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu sohani yanada rivojlantirish uchun kelajakdagi tadqiqotlar grammatika va so'z yasash tushunchalarini o'rgatish uchun o'qituvchilarni tayyorlashning samarali dasturlarini ishlab chiqish va baholashga qaratilishi kerak.

Adabiyotlar.

1. S.Ashirboyev. „O'zbek dialektologiyasi”. – Toshkent.2013.
2. O`. Q. Tolipov va M. Usmonboyeva .Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari – Toshkent.Fan. 2006.-260
3. G'ulomov A, Qodirov M. Ona tilini o`qitish metodikasi. T: "Universitet", 2001.
4. Pirniyazov Q. Boshlang`ich sinflarda qoraqalpoq tilini o`qitish metodikasi. N: "Bilim", 1993.